

Heller Ágnes

Olvasónapló

2012. augusztus vége

Claude Lanzmann:
Le lièvre de Patagonie
(A patagóniai nyúl)
(Gallimard, Paris, 2009)

A címen már akkor is jót mulattam, mikor először megláttam a kötetet Judy zongoráján, ugyanis a *Bicikliző majomra* emlékeztet. Ahogy mindig megkérdezik tőlem, miért ez az életrajzi riportom címe, úgy biztosan Lanzmann is faggatják, vajon miért *A patagóniai nyúl*... Hogy miért nyúl, az a szöveg elejére biggyesztett rövid történetből talán kiderül. A nyulacskát élete (útja) végéig hajszolják a farkasok egyik helyről a másikra. Lanzmann a nyúl, őt hajszolják azok a bizonyos farkasok. De kik a farkasok? (Akik hajszolnak.) És miért hajszolják? (Mert ő a nyúl.) De mivel hajszolják? Mit hajszolnak? Ezekre a kérdésekre a könyv ad majd választ – ha ad egyáltalán. S hogy a nyúl miért lett patagóniai? Mert hetvenéves korában Lanzmann először járván Patagóniában, ahová mindig vágycsozott (ahogy én is, mióta hétéves koromban olvastam a *Grant kapitány gyermekeit*), hirtelen meglát egy furcsa teremtményt, a híres patagóniai nyulat, és ekkor elhiszi, hogy végre valóban Patagóniában van.

Ez a röviden beiktatott jelenet egy, a könyven túlmutató korba, azaz életkorba vezet. Patagóniába a hetvenéves Lanzmann utazik, míg az életrajz a hatvanéves Lanzmann-nal ér véget. Az életrajzi történet befejezése és a leírás ideje között körülbelül húsz év telik el, a most csaknem kilencvenéves szerző élete tehát hatvanéves korában lezárul. A művet fiának, Felixnek és Dominique-nek ajánlja. Fia ebben a könyvben (még) nem születik meg, az életrajzot Juli-

ette Simont filozófusnőnek és élettársának diktálja, és Dominique-ot jelöli meg a szöveg első olvasójaként. Mindezek az (író életében biztosan) fontos személyiségek hiányoznak a történetből. Keresem a választ, hogy miért. Lanzmann nem fogyhatott ki az időből, diktálhatott volna tovább, kielégíthette volna a kíváncsiságunkat. De nem tette. Vajon miért?

Már majdnem a könyv felénél tartottam, de még nem vettem (vethettem) fel ezt a kérdést. Nem éreztem kísértést, hogy belelapozzak a könyv végébe, ahogy az velem egy „rendes” regény olvasásakor történni szokott, hiszen memoárt és nem fikciót tartottam a kezemben. Lapról lapra haladtam. Minden úgy alakult, ahogy egy önéletrajznál már alakulni szokott. Megismerkedünk a főhős igen hamar elvált szüleivel, valamint mindkettő élettársával. A fiú jóban van mindkét szülőjével, anyja társát, a költőt pedig különösen kedveli.

De nem akármilyen időket élünk, mert éppen a második világháborúba csöppenünk, a megszállt Franciaországba, ott is a „szabad” déli Vichy-köztársaságba, ahová Lanzmann papa a fiával és a barátnőjével együtt Párizsból menekül. Az apa és az anya is zsidó.

Ha visszagondolok a *Repkényszaggatókra*, hazám nagyon rosszul kerül ki az összehasonlításból. A Claude lakta világban a zsidóbújtatás nem hősi önfeláldozó tettnek, hanem szinte magától értetődő cselekedetnek számított. A falusi nagyszülőkről, akiknek a zsidósága senki előtt nem volt titok, azt mondták a szomszédok az üldözöttek után kutatóknak, hogy „ja, azok elzásziak”. Tudjuk, hogy ott is éltek gonoszok, ahogy mindenütt, ott is gyűlölködtek és feljelentettek. Tudjuk, hogy a Vichy-köztársaság védelme csak a francia állampolgárságú zsidókra terjedt ki, hogy a menekülteket mind kiszolgáltatták. De az egész Lanzmann család túlélte a holokausztot.

Ezért mondhatta később a *Shoah* alkotója, hogy ő a holokausztot mindeddig „kívülről” látta. Egy, a zsidóságát soha el nem tagadó, de nagyon francia családot ismerünk meg.

Az apa és a fiú is csatlakozik az ellenálláshoz, bár sokáig nem tudnak egymásról, a fiú a kommunistákkal tart, az apa a gaullistákkal. Végül azonban együtt fognak fegyvert a német hadsereg elleni támadásban az angol-amerikai partraszállók oldalán. A kommunisták ezért Claude-ot árulónak bélyegzik. A fiatalembernek ez nem tetszik, eltávolodik a kommunizmustól, de ezért hosszú ideig, mint ahogy én is és még olyan sokan, táplál iránta valamiféle szimpátiát. Később ellenfelévé válik az Ötödik Köztársaság De Gaulle-jának, de a generális halálhíre megrázza, hiszen mégiscsak nagy ember volt.

Ami már a könyv első részében is feltűnt, és a második részben egyre markánsabban kibontakozott, az Claude Lanzmann hihetetlen lovagiassága. Lovagias mindenkiel szemben, akit valaha barátjának tartott, akit valaha szeretett, akár nő volt, akár férfi. Lovagiasan beszél minden ügyről is, melyben valaha hitt, melyhez valaha csatlakozott –senkiről sem szeret rosszat mondani. Pontosan érzi (pedig ez kevesekben tudatosul), hogy a lovagiatlanság a lovagiatlan emberre üt vissza. Ha volt szeretőimről rosszat mondok, akkor magamat áztatom el.

A veszélyes (többször életveszélyes) kalandok után jön persze az egyetem, a diplomák, a németországi tanulmányút, utazások ide-oda, mindaz, ami a háború utáni jobb módú „nyugatiaknak” kijárt, de nekünk, szegény „keletieknek” nem.

S most következik a majdnem húsz évig tartó sikertörténet.

Ennek az egyik fejezete, majdhogynem nyitánya a Simone de Beauvoir-val való szerelmi kapcsolat. Ez volt az a sztori, melybe még New Yorkban belekezdtem, de csak most jöttem rá, hogy milyen rosszul olvastam.

A történettel (a pletykákról nem beszélve) akkor szembesültem, mikor Ferivel együtt a Symphony Space-ben megnéztünk egy Simone de Beauvoir-ról szóló dokumentumfilmet. Együtt vetítették egy Sartre-al készített interjúval – Sartre szövegei nem voltak túl rokonszenvesek, de amit Beauvoire mondott, az igen. Egy ponton felléptették Lanzmann is, hogy beszéljen a Beauvoir-val való kapcsolatáról. Az asszony provokálta a férfit, körülbelül így: „Mondd, milyen volt? Milyen voltam?” Ha jól emlékszem, a férfi erre csak ennyit válaszolt: „Szép voltál.”

Feri odasúgta nekem: „Milyen szemérmes.” Ma úgy látom, hogy nem annyira szemérmes volt, mint inkább lovagias. És az is maradt mindig.

Nos, mit olvastam még New Yorkban?

Egy fiatalember moziba hív egy nála majdnem húsz évvel idősebb és híres asszonyt, de nem ott kötnek ki, hanem az ágyban. Castor (az író mindig így nevezte és nevezi) a szeretkezés után azonnal elmondja, hogy Claude előtt őt férfivel volt dolga, s hogy Sartre-hoz már sem szexuális, sem szerelmi szálak nem fűzik. Ezek a szavak meglepik a fiatalembert. Miért közölte mindezt? Talán mert ő a hatodik? Mire ide érkezik a beszámolójában, Lanzmann azonnal hozzáteszi, hogy mindezt Castor a saját önéletrajzában másként meséli el, de nincs természetesebb annál, mint hogy az emberek ugyanarra különbözőképpen emlékeznek. (A *Bicikliző majom* olvasói nem voltak ilyen lovagiasak.) Ekkor elhatároztam, hogy elolvasom Beauvoir memoárját is, amelynek csak az első kötetét futottam át még Magyarországon az emigrációnk előtt.

Első izraeli első látogatása idején egymás után kapja Castortól a szerelmes leveleket. Claude hazamegy, összeköltöznek, majd nyolc esztendeig együtt élnek. A fiatalember elfogadja az érett asszony életformáját. Minden délelőtt dolgozni, azaz írni kell, beszélni nem szabad, így tesz Castor, ezért így tesz ő is. (Gondolom, ez a rám is jellemző napirend Ferinek sem lehetett ínyére.) Hetente háromszor Castor vele vacsorázik, háromszor Sartre-al, egyszer pedig mindhárman együtt. A nyarakat is beosztják. Lanzmann sosem féltékeny.

Ezt tökéletesen megértem. Sartre volt élete nagy bálványa, már gimnazista korában is. Utóléphetetlen zseninek tartotta a kicsi és csúf férfit. Minden könyvét – akár filozófiáról, regényről vagy színdarabról szolt – szinte kivétel nélkül remekműnek tekintette a Castorral való kapcsolat előtt, alatt és egy ideig utána is. Amikor közelebbről megismerte Sartre-ot, annak személyisége is lenyűgözte. Lanzmann interpretálásában Sartre kedves ember volt, nagylelkű, munkamániás, aki szerényen élt, soha senkivel szemben fölényt nem mutatott, nem játszott a híres embert, mivel ez nem is érdekelt. Még Castor alakját is Sartre tette számára különösen vonzóvá. (Megjegyzni, hogy tetszett neki, amikor a nő ellent mert mondani Sartre-nak!) Így ment ez egészen 1967-ig.

Sartre-hoz egy idő múlva dupla „rokoni” kapcsolat fűzte. Imádott húga, Évelyne, korábban

Gilles Deleuze szeretője, később Sartre (nem hivatalos) szeretőjévé vált. (Az írónak volt hivatalos szeretője is.) Sartre számos szerepet írt kifejezetten a színésznő Évelyn számára. Lanzmann még azt sem hányta nagyon Sartre szemére, hogy nem viselkedett lovagiasan az asszonnyal. Egyetlen ember iránt táplált kibékíthetetlen haragot, a húga utolsó szeretője, egy nős férfi iránt, aki megígéri, hogy elváll, és feleségül veszi, de ezt nemhogy nem teszi meg, hanem döntéséről levélben értesíti a nőt. Évelyn öngyilkos lesz. Claude most nem akar „objektív” maradni. De az önéletrajzban mégis ezt teszi, amikor idézi egy volt barátja levelét, amelyben az illető a szemére hányja, hogy bűnbakot keresett magának. Az eset Lanzmann lelkileg teljesen összetöri.

1967 januárját írjuk.

Mivel az eseményeket a szerző nem időrendben beszéli el, most kiemelem ezt a dátumot. 1967 volt ugyanis a „fordulat élve” Claude Lanzmann életében. Vajon ez a megrázkódtatás készítette fel a lelkét arra, hogy hátat fordítson addigi sikeres életének?

Még vissza kell térnem a Castor-történethez, és bevallanom, hogy első olvasatra nem értettem, rosszul láttam. Nem az 1952-től 1959-ig tartó évekre gondolok, nem a közösen megtett utakra, hegymászásokra. Bár ezeket olvasva nem tudtam elfojtani magamban a már csak retrospektív vágyódásomat: mennyire szerettem volna mindig, gyerekkorom óta megmászni az Alpokat! Hátizsákkal kirándulni az Alpokban és a Dolomitokban! Mindez most már behozhatatlanul kimaradt az életemből, akárcsak annyi minden más. De nem akarok panaszkodni: a Bükk és később a Tátra is megtette.

De mégsem ezekre gondolok, hanem arra, ami az együttélés, a kapcsolat megszakadása után történt. Sokat énekelgettük annakidején, a budapesti iskola korában Schuberttől a *Téli utazást*, amelyben a költő-énekes elpanaszolja, hogy sosem látott még síríg tartó hűséget. Nos, itt láthatunk.

Ez a két ember megtette, ami oly keveseknek sikerül: a szerelmi kapcsolatot szoros barátságá és végtelen szeretetté alakították át. Találkoznak, beszélgetnek. Claude elolvas továbbra is mindet, amit Castor ír. Castor megnézi a *Shoah* első változatának a részleteit. Claude még a Sartre-al való összekülönbözéséről is beszélt volt szeretőjének.

Ő rendezte meg a bánat sújtotta és döntésképtelen Castor kérésére Sartre temetését. És amikor Beauvoir Sartre halála után öt évvel gépekre kapcsolva haldoklik a kórházban, Lanzmann ül mellette, ő fogja a kezét. (Amikor Ferivel szokásunk szerint franciául olvastunk ebéd után, sort kerítettük Beauvoir *La cérémonie des adieux* – 'Az istenhozad ceremóniái') című, Sartre halála után írt könyvére is. Nem tudom, jól emlékszem-e, de mintha az utolsó mondat valahogy így hangzott volna: Soha többé nem fogunk már találkozni, hiszen nincs túlvilág. Kár.)

A hatvanas évek Lanzmann nagy sikertörténeteinek kora.

Ekkor már nem csupán a *Les Temps Modernes* szerkesztője (máig főszerkesztője), hanem többek között az *ELLE* állandó munkatársa is. Mindenkit ismer, mindenki ismeri, aki egyáltalán „számít”. A leghíresebb színésznőkkel készít interjút, egyeseknek közülük szeretője is lesz. Beleszeret Judithba, egy francia színésznőbe, megjelenik minden előadásán, minden estéjét fanatikusan a színházban tölti. Az élet császára.

Közben folyik az algériai háború, főhősünk az algériaiak oldalán áll, ő mutatja be Frantz Fanont Sartre-nak (hogy később nagyon nem szereti Sartre előszavát, már nem ide tartozik). Ő Párizs egyik csillaga.

Nos, ebbe az irányba kellene folytatódnia az önéletrajznak mint igazi sikertörténetnek, amelyben van életveszély, fájdalom, szerelem, minden, ami kell. De nem ez történik, hanem valami egészen más.

Mintha *Ágoston vallomásai* ihlették volna meg a szerzőt, bár erről – Jacques Derridával ellentétben – nem tesz említést. Mindaz, ami mindaddig a sikertörténet részét alkotta, értelmét veszti, mellékutcának, zsákutcának, a hiábavalóságok hiábavalóságának bizonyul. Az ember a sikeres élet helyett önmagát választja. Megtalálja önmagát, azaz az ügyét, amelyért ezentúl élni fog. Ki hamarabb, ki később találja meg ügyét, azaz önmagát. Hősünk akkor már betöltötte negyvenedik életévét.

Abból, ami hatvanéves koráig (amikor a könyv, bár nem a hősünk élete, befejeződik) hátra van, tizenkét esztendő telik el a *Shoah* megalkotásával. Tizenkét nehéz esztendő. Hol a pénz fogy el, hol a támogatás, hol a megértés, hol a hit, hol az energia. Claude fanatikusan hisz a küldetésében. Abban, hogy élete egyetlen feladata megmutatni, felmutatni az Igazságot a holo-

kausztról, amennyire és amíg még lehet, amíg még az áldozatok és a tettesek közül is élnek néhányan, amíg még van idő. Mindennek, mindenkinek, minden forrásnak utánajár. Egyszer fél évet szán egy tettes felkutatására, aki néhány nappal találkozásuk előtt meghal. Elvesztegetett idő. Előbb két évre becsüli a munkát, majd négyre, ötre, tízre. Sorra mondanak le róla a támogatók. Depresszióba esik, de túleszi magát rajta, és halad tovább. Tizenkét esztendő telik el, mire azt mondhatja, megvan, megcsináltam. És amikor egyszer neki is felteszik a szokásos kérdést az „identitásáról”, hogy vajon zsidó-e vagy francia, azt válaszolja: – *A filmem vagyok.*

Ez a hosszú történet 1967-ben kezdődik (és 1985-ig tart).

Talán még akkor kezdődött, amikor még el sem kezdődött. Az első izraeli utazáskor, 1952-ben. Igaz, ez olyan utazásnak indult, mint a többi. Hősünket íróként és főleg újságíróként különösen érdekelték az „új országok”, Izrael állam pedig nagyon is új volt. Másképpen persze, mint Észak-Korea. Ez utóbbiban közvetlenül a koreai háború után tett látogatást, és ijesztőnek találta, kivéve azt a románcot, amelyet egy szép kis koreai hölgygel élt át, és amely filmszüzsének is érdekes lett volna, de ő nem akart játékfilmet rendezni. Izrael esetében azonban két síkon játszódtak le a tapasztalatai. Egyrészt empirikusan: látta a szegénységet, az ügyetlenséget, ahogy a fanatizmust is. A másik síkon a Zsidó Államot látta, nem egy államot a sok közül. Ben Gurion rá akarta beszélni, szinte kérlelte, hogy költözzön Izraelbe. Lanzmann őszintén megjegyzi, hogy ha nem kapott volna naponta szerelmes levelet Castortól, ki tudja, hogyan döntött volna. Izraelben ébredt rá hovatarozásának a véletlenszerűségére is. Hogy Franciaországban születtem, írja, a véletlen műve volt, hiszen születhettem volna akár Vilniusban vagy Prágában is.

De visszatért Párizsba, ekkor kezdődött a sikertörténete, és több mint egy évtizedig el is felejtette Izraelt. Mígnem 1967-ben a sors, a történelem, nevezzük akárhogy, újra eszébe nem juttatta, hogy aztán soha többé ne felejtse el.

Akkoriban a *Les Temps Modernes*, azaz Lanzmann és Sartre elhatározza, hogy kiad egy különszámot az izraeli-arab konfliktusról. Mindkét oldalról kérnek tanulmányokat, hozzászólásokat. Az egyik arab tanulmányból süt az Izrael-ellenes gyűlölet, Lanzmann nem akarja leközoelni, Sartre viszont igen. Ekkor kezdődik a barátok eltávolodása, de nemcsak az arab-iz-

raeli konfliktus ügyében. Sartre szemében az arab államok progresszívek voltak, forradalmárok, jó ügyet képviseltek. Bár Lanzmann is védte kezdetben a Nemzeti Felszabadítási Frontot az algériai konfliktusban, most már ezt is csak fenntartásokkal teszi. Sartre támogatja az erőszakot, sőt a terrort is, Lanzmann mindinkább viszolyog tőle. E vita közepette robban be az 1967-es háború. Lanzmann félretesz minden úgynevezett „objektivitást”. Mint olyan sok zsidó akkoriban, ő is úgy érzi, hogy ha Izraelt elpusztítják, ő sem akar tovább élni.

Nem vagyok újra tini, hogy részletesen leírdam egy könyv tartalmát.

1967-től kezdve Lanzmann nemcsak többször jár Izraelben, hanem két filmet is készített a témában. Az egyik a *Miért Izrael?* 1973-ból, a másik a *Tszabal* az izraeli hadseregről 1994-ből, már a *Shoab* után (ezért nem szerepel az önéletrajzban). Mindkét mű többször. A Tree házaspártól megkaptam DVD-lemezen Berlinben, jó lenne, ha akadna időm arra, hogy végignézzem.

1967-től kezdve Lanzmann már el sem olvasa, amit egykori ideálja, Sartre ír, főleg nem a politikai megnyilatkozásait. Tudja, hogy Sartre megvédte a müncheni olimpián a zsidó atlétákat túsul ejtő gyilkos palesztin terroristákat, de nem akarja látni a nyilatkozatait. Furcsa, hogy bár szimpátiával követi az újbaloldal mozgalmait, az 1968-os év nem tesz rá nagy hatást. Attól is viszolyog, hogy a vén Sartre kisiút kezd játszani, hogy hízeleg a hatvannyolcasoknak, és egy anarchista lapot terjeszt. Neki ez nem kell. Ő most már a *Shoab*-n gondolkodik.

1973-ban, a *Miért Izrael?* befejezése után azonnal belefog a tizenkét évig tartó munkába. És ahogy nála lenni szokott, a magánélete és a szellemi vagy közéleti most is összefonódik, elválík Judithtól, és feleségül veszi (hüpe alatt, Izraelben) Angelicát.

A *Shoab*-t Párizsban láttuk Ferivel (kétszer is). Hallgattunk, amikor kiléptünk a moziból. Mi, akik mindent, amit együtt láttunk azonnal megbeszéltük illetve kibeszéltük, némán mentünk egymás mellett. Síri csendben hagyta el a mozit a nézőközönség. De nézőközönség volt-e egyáltalán?

Lanzmann beszámol egy másik fogadtatásról is, New Yorkban. Amikor véget ért a vetítés, és mindenki távozott, egyesek visszamentek a terembe, és elmondták a kaddist,

Olvashatunk a film utóéletéről is. Hogy Lengyelországban először betiltották, mert lengyel-ellenesnek vélték (Leszek Kolakowskinak és

Pavel Michniknek erről más volt a véleménye). Lustiger bíboros, Párizs érseke meghívta Lanzmannnt, de csak azért, hogy elmondja neki: nem bírja a filmjét nézni, többször megpróbálta, de öt perc múlva úgy érezte, hogy ezt nem viseli el. Sokan voltak így. De hát éppen arról szól a *Sboah*, hogy az elviselhetetlent kell elviselni.

A film bemutatása és Castor halála egybeesik, e kettő zárja az önéletrajzot. A halálig tartó személyes és a halálon túlmutató kollektív emlékezés megörökítésével talált Claude Lanzmann önmagára – és ez nem mérhető sem díjakban, sem kitüntetésekben, sem elismerésben, mert az önsors beteljesítése mérhetetlen.

Heller Ágnes *Olvasónaplójának* közlését itt befejezzük. Két okból. Bízunk benne, annyi indító energiát adott, hogy remélhetőleg ez a rovat darab ideig más szerzőkkel folytatódik, Heller Ágnestől pedig más jellegű írásokat közölhetünk. Másrészt azért, mert annyira megtetszett neki a műfaj, hogy nem egy vállalt évre, de meghatározatlan ideig írni fogja ezt az életből és olvasmányokból összeállt naplót – amit évente kiadónk fog megjelentetni. (Az elsőt az ideai könyvhétre – már elő is lehet jegyezni rá, mert támogatás nélkül, kis példányszámban fogjuk kiadni, a szerző saját kezű aláírásával téve megहितtebbé az író, az olvasó és a könyv viszonyát.)

A Zsidó negyed szívében, a Kazinczy utca 31-ben található a Carmel étterem, amely 1987 óta áll az oda látogató vendégek rendelkezésére. 2008 áprilisától **GLATT KOSER ÉTTEREMKÉNT** üzemel, Rav Weiszberger ortodox rabbi felügyelete alatt.

Az új étlapon nemzetközi és magyaros ételspecialitások, zsidó ételkülönlegességek egyaránt megtalálhatók.

Az igényesen felújított 100 férőhelyes étterem két szinten üzemel. Egy 25, 16 és egy 10 fős különteremmel is rendelkezik, mely ideális lehetőséget nyújt családi, üzleti és egyéb összejövetelek megrendezésére.

A **GLATT KOSER CARMEL ÉTTEREM** csapata mindig örömmel, és szívélyesen fogadja Önt és asztaltársaságát!

Catering szolgálatunk vállalja kóser esküvők, Bar-micvak, Brit milák éttermen kívüli teljes lebonyolítását.

LEGYEN A VENDÉGÜNK!

NYITVA TARTÁS: vasárnap – péntek: 12–23 óráig;
szombat délben: 12–14 óráig; szombat este: 18–23 óráig.
A péntek esti és szombat déli menü előre fizetendő.

GLATT KOSER CARMEL ÉTTEREM

1074 Budapest, Kazinczy utca 31.

Asztalfoglalás:

Telefon: (+36-1) 322-1834, Tel.: (+36-1) 342-4585

Fax.: (+36-1) 461-0024

e-mail: carmel@carmel.hu; <http://www.carmel.hu>

